

JÄRNBOÅS KYRKA

Järnboås Kyrka 1:1, Järnboås församling, Nora kommun, Örebro län

BESKRIVNING OCH HISTORIK

Kyrkomiljön

Järnboås kyrka är belägen i Nora bergslag och ingår i ett större område av riksintresse för kulturmiljövården med flera äldre bergsmansgårdar i ett öppet landskap längs Rastälven. I övrigt domineras socknen av skog. I kyrkomiljön ingår förutom kyrka ett församlingshem, tidigare sockenstuga, och en f.d. krog från 1700-talet.

Kyrkoanläggningen

Kyrkogården omges huvudsakligen av en häck, den äldre delen av kyrkogården även av en trädkrans av ädellövträd. Utvidgningen i norr avgränsas av en granhäck. Kyrkogården består av gräsmatta och har två ingångar; en i väster framför kyrkans västentré och en i söder i axel med entrén i södra korsarmen. Båda öppningarna är försedda med grindstolpar av gjutjärn och smidesgrindar med ena grindstolpen vid södra ingången har gått av. På södra sidan av kyrkan finns äldre gravvårdar. Den norra sidan samt utvidgningen i norr har en annan karaktär med mindre gravvårdar, häckar och rygghäckar.

Järnboås kyrka har en korsformad plan med avfasade hörn på långhuset med vidbyggd sakristia i öster och torn i väster med en svängd tornhuv med lanternin. Väggarna är av timmer, klädda med ljusmålad slät panel och taket täcks av ett valmat mansardtak.

Korsarmarna avslutas upptill med klassicerande gavelfrontoner. Kyrkans nuvarande utseende härrör från utvidgningen 1795 med senare tillkommet koppartak. Kyrkorummet är ljust och rymligt med tunnvalvda tak och tresidigt avslutat korparti. Invändigt fick kyrkan sitt nuvarande utseende vid en omfattande renovering 1958-59 med syfte att återställa kyrkans äldre interiör.

Kyrkan uppfördes 1658-59 av timmer med ett åttkantigt rektangulärt långhus och torn i väster. Utvändigt var kyrkan troligtvis spånklädd och målad faluröd och invändigt täcktes kyrkorummet av ett trätunnvalv.

1745 försågs hela kyrkans tunnvalv och västra läktaren med målningar av målare Lars Anders Behm Larsson från Nora.

Under 1760-talet skedde förändringar på inventarierna i koret av snidare Johan Ebbe från Nora. Oklart är i vilken omfattning de olika inventarierna förändrades. Samtliga inventarier är utförda i barock-rokoko stil med undantag för predikstolen som ursprungligen var utformad i renässansstil men blev rokokoiserad.

Kyrkan blev efter hand för liten för den växande befolkningen och utvidgades 1795 med korsarmar i norr och söder. Även sakristian i öster uppfördes vid detta tillfälle. I samband med utvidgningen kläddes fasaderna med slät panel och målades ljusa för att likna en nyklassicistisk stenkyrka. Korsarmarna kröntes med gavelfrontoner. Även invändigt målades kyrkan om och takmålningarna målades över. Kyrkan fick ny altarring och ny orgel.

1819 försågs tornet med en ny svängd tornhuv med lanternin.

1897 genomfördes en invändig renovering då väggarna kläddes med pärlspontspanel som dekorerades med en målad bård under taklisten. Ny öppna bänkar ersatte den slutna bänkinredningen vars bänkdörrar placerades som en panel längs väggarna.

1958-59 genomgick kyrkan en renovering under ledning av arkitekt Gunnar Hållén med syftet att återskapa en äldre kyrkointeriör. Bland annat togs ursprunglig färgsättning fram på flera inventarier såsom altaruppsats och predikstol. En ny sakristia inreddes i norra korsarmen under en ny läktare och orgeln flyttades från västra läktaren till södra korsarmen där bänkarna togs bort. Under västra läktaren tillkom en läktarunderbyggnad med brudkammare. Man tog fram och konserverade takmålningar i koret samt över västra läktaren. Kyrkorummet gavs en ny sluten bänkinredning. I samband med renoveringen försågs exteriören med ny panel som målades ljus.

Under senare delen av 1900-talet har kyrkan bland annat genomgått underhållsarbeten, fått nytt orgelverk i 18 stämmor bakom befintlig fasad samt ny skärmvägg i södra korsarmen för stolsförvaring. På norra läktaren har man inrett ett café.

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Järnboås kyrka är en av Bergslagens karakteristiska kyrkor med korsformad plan, uppförda av timmer och ursprungligen spånklädda med rödfärgade fasader. Kyrkan avviker från övriga träkyrkor i Bergslagen med sin på 1790-talet tillkomna nyklassicistiska exteriör med ljust målad slät panel och korsarmarnas gavelfrontoner. Den svängda tornhuven med lanternin tillkom 1819 och det valmade mansardtaket har senare täckts med kopparplåt.

Det stora ljusa kyrkorummet med sina trätunnvalv och tresidigt avslutat kor präglas av den renovering som utfördes på 1950-talet av arkitekt Gunnar Hållén. Den är ett uttryck för sin tids restaureringsideologi då man gav kyrkorummet en ny sluten bänkinredning och återgick till ursprunglig färgsättning på bland annat altarpopsats, predikstol och dopbord.

Dominerande i kyrkorummet är 1700-talets olika skeden, både före och efter kyrkans ombyggnad 1795, såsom kyrkans planform och den enhetligt utformade inredningen i koret. Äldre formspråk har takmålningarna över koret i öster och över läktaren i väster samt på västra läktarbarriären.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- Kyrkans nyklassicistiska exteriör har kvar sin ursprungliga prägel från ombyggnaden 1795 trots senare tornhuv och lanternin samt takets kopparplåt.
- Målningarna i tak och på läktarbarriär från 1745 vittnar om kyrkans historia och är en rest av det rikhaltiga måleri som fanns invändigt i Bergslagens träkyrkor.
- Korets mycket enhetliga inredning från 1760-talet tillverkade och/eller omgestaltade av samma träsnidare, Johan Ebbe. Altarpopsatsen i barockstil har en ovanlig scenuppbyggnad med nattvarden i centrum. Dopbordet med sin baldakin är unik i Örebro län.
- Den slutna bänkinredningen från 1950-talet har en sammanhållande verkan på kyrkorummet.

Källor, litteratur och övriga uppgifter

Källor och litteratur:

Esbjörnson, *Kyrkor i Örebro län*, Örebro 2000

Garmo, Sune, *Järnboås kyrka*, Stockholm 2002

Arkiv Örebro läns museum

Inventeringsdatum: 2003-09-30

Inventerare: Anneli Borg

Ansvar kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Anneli Borg, Västerås stift och Estrid Esbjörnson, Örebro läns museum

Rapportsammanställning och foto: Anneli Borg

JÄRNBOÅS KYRKA

HISTORIK

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	källa
1658-59	Nyuppförd	Järnboås kyrka uppfördes av timmer, långhus med avfasade hörn, sakristia i norr och torn i väster. Utvändigt var den förmodligen spånklädd och faluröd. Kyrkorummet täcktes av ett trätunnvalv.		Esbjörnson 2000
1745	Invändigt	Takmålningar utfördes i hela kyrkans tak samt på västra läktarbarriär. <i>Är läktarbarriären målad samtidigt, uppfattas så i Järnboås kyrka 2002.</i>	Målare Lars Ander Behm Larsson, Nora	Esbjörnson 2000
1764	Fast inredning – altaruppsats Predikstol	Altaruppsats och predikstol förändrades (osäkert i vilken omfattning), nya nummertavlor.	Träsnidare Johan Ebbe, Nora	Esbjörnson 2000
1767	Dopfunt	Ny dopfunt med tak/baldakin skänkt av bergsmannen Per Olsson, Nyhyttan.	Träsnidare Johan Ebbe, Nora	Esbjörnson 2000
1795	Ändring ombyggnad	En omfattande tillbyggnad genomfördes enligt ritningar från Överintendentämbetet. Kyrkan sågades isär och östra delen flyttades. Korsarmar tillfogades i norr och söder samt en ny sakristia uppfördes i öster.		Esbjörnson 2000
1796	Fast inredning – bänkar	Kyrkan inreds med bänkar.		Örebro läns museum, stiftstidningen 1797
1797	ändring	Kyrkan panelades och målades med ”stark oljefärg, så att hon liknar en stenkyrka” och täcktes med spåntak. Även invändigt målades hon om, takmålningarna målades över.		Esbjörnson 2000 Järnboås kyrka 2002

JÄRNBOÅS KYRKA

HISTORIK

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	källa
1797	Fast inredning – altarring orgel	Ny altarring skänkt av bergsmannen Ol Hansson, Gammelhyttan. Ny orgel skänkt av bergsmannen Eric Olsson, Gammelhyttan	Orgelverk av amatörorgelbyggaren och kyrkvärden Johan Sundström, Järnboås	Esbjörnson 2000
1819	Ändring	Tornet får en ny svängd tornhuv med lanternin.		Esbjörnson 2000
1890-99 up	Utvändig renovering	Fasaderna målades i ljus skär oljefärg.		Örebro läns museum
1897	Ändring – invändigt	Väggarna kläddes med pärlspontpanel, som dekorerades med en målad bård under taklisten. Öppna bänkar ersatte en sluten bänkinredning vars dörrluckor placerades som en panel längs väggarna.		Esbjörnson 2000
1900-10 up		Tornet försågs med urverk och urtavlor.		Järnboås kyrka 2002
1926	Utvändig renovering	Brev till riksantikvarien angående ommålning av fasaderna i en bruten vit kulör. Vet ej om det blev utfört men det framgår att ”färgen är mästadels överallt avflagnad”		Örebro läns museum
1958 - 59	Invändig renovering	Kyrkan fick åter en sluten bänkinredning. Ursprunglig färgsättning togs fram på flera inventarier t.ex. altaruppsats och predikstol. En ny sakristia inreddes i norra korsarmen under en ny läktare. Orgeln flyttades från västra läktaren till södra korsarmen, där bänkarna togs bort. I vapenhuset inreddes en brudkammare. Framtagning och konservering av takmålningar i koret och över västra läktaren. Klockringningen elektrifierades.	Ark. Gunnar Hållén	Esbjörnson 2000 Järnboås 2002
1959	Utvändig renovering	I samband med renoveringen försågs exteriören med ny panel, enligt ämbetets arkivhandlingar placerad utanpå befintlig panel.		Örebro läns museum

JÄRNBOÅS KYRKA**HISTORIK**

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	källa
1972	Fast inredning – orgel	Nytt orgelverk i 18 stämmor bakom befintlig fasad.	Orgelbyggare Gebrüder Jehmlich, Dresden	Esbjörnson 2000
1975	Utvändig renovering	Målning av kyrkan, allt utvändigt trävirke så som fönsterbågar, dörrar, karmar, lister urtavlor och siffror.		Örebro läns museum
1998	Ändring invändig	Den äldre sakristian bakom koret har inretts med kyrkans äldre föremål, kyrkmuseum.	Arktis Arkitekter AB, Örebro	Esbjörnson 2000
2000	Ändring invändig	Ny skärmvägg vid orgeln för att dölja stolsförvaring.	Arktis Arkitekter AB, Örebro	Örebro läns museum
2003		Ansökan om tillstånd för installering av inbrotts- och brandlarm.		Örebro läns museum